

CJJ04_10

Klára Osolsobě

osolsobe@phil.muni.cz

Slovesné paradigma, konjugační typ

- Podle přítomného kmene (5 tříd - mimo toto dělení zůstanou slovesa izolovaná)
- Podle minulého kmene (tzv. kmen infinitivní, vyčleňovaný jako samostatný v některých mluvnicích, např. v PMČ, zde považujeme za variantu kmene minulého). 6 tříd podle kmene minulého (bezezbytku, tj. včetně izolovaných sloves)
- konjugační typ - obě klasifikace - podoba obou kmenů

Podle kmene přítomného (opěrný tvar je 3. osoba singuláru indikativu přítomného aktiva)

- -e-0 (*nes-e-0, peč-e-0, ber-e-0, maž-e-0, tř-e-0*)
- -ne-0 (*tesk-ne-0, mi-ne-0, zač-ne-0*)
- -je-0 (*kry-je-0, kupu-je-0*)
- -í-0 (*pros-í-0, trp-í-0, sáz-í-0*)
- -á-0 (*děl-á-0*)

Mění se kmenotvorná přípona a soubor osobních koncovek je unifikovaný

s-0-u	peč-0-u	maž-0-u/-i	ber-0-ou	tř-0-u	tisk-n-u	mi-n-u	zač-n-u	kry-j-u/-i	kup-uj-u/-i	pros-í-m	trp-í-m	sáz-í-m	děl-á-m
s-e-š	peč-e-š	maž-e-š	ber-e-š	tř-e-š	tisk-ne-š	mi-ne-š	zač-ne-š	kry-je-š	kup-uje-š	pros-í-š	trp-í-š	sáz-í-š	děl-á-š
s-e-0	peč-e-0	maž-e-0	ber-e-0	tř-e-0	tisk-ne-0	mi-ne-0	zač-ne-0	kry-je-0	kup-uje-0	pros-í-0	trp-í-0	sáz-í-0	děl-á-0
s-e-me	peč-e-me	maž-e-me	ber-e-me	tř-e-me	tisk-ne-me	mi-ne-me	zač-ne-me	kry-je-me	kup-uje-me	pros-í-me	trp-í-me	sáz-í-me	děl-á-me
s-e-te	peč-e-te	maž-e-te	ber-e-te	tř-e-te	tisk-ne-te	mi-ne-te	zač-ne-te	kry-je-te	kup-uje-te	pros-í-te	trp-í-te	sáz-í-te	děl-á-te
s-0-ou	peč-0-ou	maž-0-ou/-í	ber-0-ou	tř-0-ou	tisk-n-ou	mi-n-ou	zač-n-ou	kry-j-ou/-í	kup-uj-ou/-í	pros-0-í	trp-0-í	sáz-ej-í	děl-aj-í

-e-

nes-0- u	peč-0- u	maž-0- u/i	ber-0- ou	tř-0- u
nes-e- š	peč-e- š	maž-e- š	ber-e- š	tř-e- š
nes-e- 0	peč-e- 0	maž-e- 0	ber-e- 0	tř-e- 0
nes-e- me	peč-e- me	maž-e- me	ber-e- me	tř-e- me
nes-e- te	peč-e- te	maž-e- te	ber-e- te	tř-e- te
nes-0- ou	peč-0- ou	maž-0- ou/-í	ber-0- ou	tř-0- ou

-ne-

tisk-n-u	mi-n-u	zač-n-u
tisk-ne-š	mi-ne-š	zač-ne-š
tisk-ne-0	mi-ne-0	zač-ne-0
tisk-ne-me	mi-ne-me	zač-ne-me
tisk-ne-te	mi-ne-te	zač-ne-te
tisk-n-ou	mi-n-ou	zač-n-ou

-je-

kry-j- u /- i	kup-uj- u /- i
kry-je- š	kup-uje- š
kry-je- O	kup-uje- O
kry-je- me	kup-uje- me
kry-je- te	kup-uje- te
kry-j- ou /- í	kup-uj- ou /- í

-í-

pros-í- m	trp-í- m	sáz-í- m
pros-í- š	trp-í- š	sáz-í- š
pros-í- 0	trp-í- 0	sáz-í- 0
pros-í- me	trp-í- me	sáz-í- me
pros-í- te	trp-í- te	sáz-í- te
pros-0- í	trp-0- í	sáz-ej- í

-á-

dě-l-á-m

dě-l-á-š

dě-l-á-o

dě-l-á-me

dě-l-á-te

dě-l-aj-í

Podle kmene minulého (opěrný tvar je tvar **maskulina singuláru I-ového participia**)/infinitivního (**opěrný tvar je infinitiv**)

kry- o-l	nes- o-l	pek- o-l	tisk- o-l tisk- nu-l	mi- nu-l	zač- nu-l	tř- e-l	trp- ě-l	sáz- e-l	pros- i-l	zač- a-l	maz- a-l	br- a-l	děl- a-l	kup- ova-l
krý- o-t	nés- o-t	peč- o-t	tisk- nou-t	mi- nou-t	zač- nou-t	tř- í-t	trp- ě-t	sáz- e-t	pros- i-t	zač- í-t	maz- a-t	br- á-t	děl- a-t	kup- ova-t
kry- o-t(-ý/-í)	nes- o-en(-ý/-í)	peč- o-en(-ý/-í)	tišt- o-ě(-ý/-í) tisk- nu-t(-ý/-í)	mi- nu-t(-ý/-í)	zač- nu-t(-ý/-í)	tř- e-n(-ý/-í)	trp- ě-n(-ý/-í)	sáz- e-n(-ý/-í)	pros- o-en(-ý/-í)	zač- a-t(-ý) zač- e-tí	maz- á/a-n(-ý/í)	br- á/a-n(-ý/í)	děl- á/a-n(-ý/í)	kup- ova/ová-n(-ý/-í)

Podle kmene minulého (opěrný tvar je tvar maskulina singuláru I-ového participia)/infinitivního (opěrný tvar je infinitiv)

kry-0-l	nes-0-l	pek-0-l	tisk-0-l tisk-nu-l	mi-nu-l	zač-nu-l	tř-e-l	trp-ě-l	sáz-e-l	pros-i-l	zač-a-l	maz-a-l	br-a-l	děl-a-l	kup-ova-l
krý-0-t	nés-0-t	peč-0-t	tisk-nou-t	mi-nou-t	zač-nou-t	tř-í-t	trp-ě-t	sáz-e-t	pros-i-t	zač-í-t	maz-a-t	br-á-t	děl-a-t	kup-ova-t
kry-0-t(-ý/-í)	nes-0-en(-ý/-í)	peč-0-en(-ý/-í)	tišt-0-ěn(-ý/-í) tisk-nu-t(-ý/-í)	mi-nu-t(-ý/-í)	zač-nu-t(-ý/-í)	tř-e-n(-ý/-í)	trp-ě-n(-ý/-í)	sáz-e-n(-ý/-í)	pros-0-en(-ý/-í)	zač-a-t(-ý) zač-e-tí	maz-á/a-n(-ý/í)	br-á/a-n(-ý/í)	děl-á/a-n(-ý/í)	kup-ova/ová-n(-ý/-í)

kmenotvorný sufix **nulový** (typy se liší kořenovou finálou, u některých typů jsou dublety)

- nes-0-l-0 – 1. třída přítomní, bez měkčení (s alternací i bez ní)
- pek-0-l-0 – 1. třída přítomní, s alternací veláry (např. k-č)
- tisk-0-l-0 – 2. třída přítomní
- kry-0-l-0 – 3. třída přítomní

kry-0-l	nes-0-l	pek-0-l	tisk-0-l tisk-nu-l
krý-0-t	nés-0-t	péc-0-t	tisk-nou-t
kry-0-t(-ý/-í)	nes-0-en(-ý/-í)	peč-0-en(-ý/-í)	tišt-0-ěň(-ý/-í) tisk-nu-t(-ý/-í)

kmenotvorný sufix **-nu** (liší se uzavřeností/ otevřeností kořene, dublety

– **nespis.**)

- mi-nu-l-0 – 2. třída přítomní
- tisk-nu-l-0 – 2. třída přítomní
- zač-nu-l-0 – 2. třída přítomní

tisk- o -l	mi- nu -l	zač- nu -l
tisk- nu -l		
tisk- nou -t	mi- nou -t	zač- nou -t
tišt- o -ěň(-ý/-í)	min- nu -t(-ý/-í)	zač- nu -t(-ý/-í)
tisk- nu -t(-ý/-í)		

kmenotvorný sufix **-e-/-ě**

- tř-e-l-0 – 1. třída přítomní
- trp-ě-l-0 – 4. třída přítomní (s nulovým kmenotvorným sufixem
- v imperativu)
- sáz-e-l-0 – 4. třída přítomní (s nenulovým kmenotvorným sufixem
- v imperativu)

tř- e -l	trp- ě -l	sáz- e -l
tř- í -t	trp- ě -t	sáz- e -t
tř- e -n(- ý /- í)	trp- ě -n(- ý /- í)	sáz- e -n(- ý /- í)

kmenotvorný sufix –**i** (malá skupina sloves s neslabičným infinitivem má v inf.

–**í**: *ct- í -t*)

- pros-i-l-0 – 4. třída přítomní

í

pros-**i**-**l**

pros-**i**-**t**

pros-**o**-en(-**y**/**-í**)

kmenotvorný sufix *-a*

- br-a-l-0 – 1. třída přítomní, bez měkčení
- maz-a-l-0 – 1. třída přítomní, s měkčením (např. z-ž)
- za-č-a-l-0 – 2. třída přítomní
- děl-a-l-0 – 5. třída přítomní

zač- nu -l	zač- a -l	maz- a -l	br- a -l
zač- nu -t	zač- í -t	maz- a -t	br- á -t
zač- nu -t(-ý/-í)	zač- a -t(-ý) zač- e -tí	maz- á/a -n(-ý/í)	br- á/a -n(-ý/í)

kmenotvorný sufix *-ova*

- kup-ova-l-0 – 3. třída přítomnosti

kup-ova-**l**

kup-ova-**t**

kup-ova/ová-**n**(-ý/-í)

Variantní tvary u sloves

- uveďte příklady na:

- Variantní infinitiv
- Variantní tvary indikativu přítomného času aktiva
- Variantní imperativ
- Variantní I-ové příděje
- Variantní pasivní příděje
- Variantní tvar transgresívu

Variantní tvary u sloves

- uveďte příklady na:

- Variantní infinitiv: *péc-i/-t, nés-t/-ti, poč-í-t/-ti/poč-nou-t/-ti, klí-0-t/-ti/kle-0-t-ti, se-dr-a-t/-ti/s-dr-á-t/-ti*
- Variantní tvary indikativu přítomného času aktiva: *píš-0-u/-i, kop-0-u/-ám*
- Variantní imperativ: *kop-0-0/-ej-0, skač-0-0/skákej-0*
- Variantní I-ové příděje: *zap-nu-l/-0-l/-jal,-0-0*
- Variantní pasivní příděje: *od-sá-0-n/-0-t, ode-t-nu-t/od-t'-a-t, tišt-0-ěň/tisk-nu-t*
- Variantní tvar transgresivu: *maž-0-e/maz-aj-e, pek-0-a/peč-0-e*

Může mít

- variantní infinitiv alternaci finální souhlásky kořene?
- variantní infinitiv samohláskovou alternací kořenové samohlásky?
- variantní tvar l-ového přičestí stejnou podobu kořene jako infinitiv?
- variantní imperativ alternaci iniciálního konsonantu kořene?
- variantní pasivní přičestí alternaci finální souhlásky kořene?
- variantní transgresiv alternativní kmenotvornou příponu?

Může mít?

- variantní infinitiv alternaci finální souhlásky kořene? *pře-vléc-0-i/pře-vléc-nou-t*
- variantní infinitiv samohláskovou alternací kořenové samohlásky? *klí-0-t/kle-0-t*
- variantní imperativ alternaci iniciálního konsonantu kořene? *řek-n-i/rc-0-i*
- variantní pasivní příčestí alternaci finální souhlásky kořene? *mraž-0-en/mraz-0-en*
- variantní transgresiv alternativní kmenotvornou příponou? *s-tisk-0-ši/s-tisk-nu-vši, maž-0-e/maz-aj-e*

Složitější případy

- V češtině je řada sloves, která nelze jednoduše zařadit ke vzoru, ačkoli je lze zařadit do třídy. Jde o nepravidelná slovesa, která mají neobvyklou kombinaci přítomného a minulého kmene: např. *bát se*, *mít*, *stát se* aj. Existují rovněž slovesa, která přecházejí od jednoho konjugačního typu k jinému (různou měrou kolísají mezi „vzory“): např. *myslit/myslet* („prosí“/„trpí“), *musit/muset* („prosí“/„sází“), *sypat* („bere“/„dělá“), *klouzat* („maže“/„dělá“), *navléci/navléknout* („peče“/„tiskne“) aj.

Sledujte kmenotvornou příponu tvarů od kmene minulého a její podíl na derivaci

učit (11331)	učitel (11691)
velet (1231)	velitel (5683)
představit (23959)	představitel (5465)
nosit (10919)	nositel (2157)
činit (9613)	činitel (1879)
věřit (29040)	věřitel (1560)
držet (26017)	držitel (1446)
hostit (1389)	hostitel (1315)
stavět stavit (10681)	stavitel (1241)
pěstit (14)	pěstitel (853)
myslet (82118)	myslitel (650)
spasit (470)	spasitel (571)
zhotovit (860)	zhotovitel (552)
stvořit (1727)	stvořitel (479)
objevit (32222)	objevitel (442)
léčit (3116)	léčitel (425)
zůstavit (20)	zůstavitel (345)
hodnotit (5968)	hodnotitel (221)
cvičit (2394)	cvičitel (210)
předplatit (123)	předplatitel (182)
školit (259)	školitel (168)
osvobodit (1735)	osvoboditel (160)
řešit (16016)	řešitel (136)
věznit (432)	věznitel (118)
živit (3846)	živitel (106)

spisovat (15)	spisovatel (6446)
podnikat (2021)	podnikatel (6024)
provozovat (3865)	provozovatel (2806)
vyšetřovat (1955)	vyšetřovatel (2168)
pozorovat (13253)	pozorovatel (1826)
chovat (13912)	chovatel (1790)
poskytovat (9558)	poskytovatel (1780)
cestovat (3852)	cestovatel (1255)
jednat (26822)	jednatel (1067)
vychovat (1182)	vychovatel (1040)
ošetřovat (712)	ošetřovatel (589)
zřizovat (486)	zřizovatel (577)
vystavovat (2072)	vystavovatel (541)
obdivovat (3588)	obdivovatel (528)

Sledujte kmenotvornou příponu tvarů od kmene minulého a její podíl na derivaci

prohlížet (5556)	prohlížeč (1671)
nosit (10919)	nosič (1584)
vodit (826)	vodič (1427)
vypravit (2779)	vypravěč (1002)
měnit (16219)	měnič (665)
chladiť (490)	chladič (642)
holit (311)	holič (528)
potápět (469)	potápěč (504)
tlumit (720)	tlumič (381)
vařit (5414)	vařič (378)
chránit (7916)	chránič (307)
měřit (5066)	měřič (297)
čistit (1834)	čistič (278)
bavit (14077)	bavič (261)
spouštět (1661)	spouštěč (249)
zářit (2625)	zářič (165)
topit (1259)	topič (164)
drtit (777)	drtič (153)

počítat (15023)	počítač (15013)
zesilovat (507)	zesilovač (3060)
přehrávat (1036)	přehrávač (2443)
přijímat (5427)	přijímač (1140)
snímat (547)	snímač (1010)
hlídat (3822)	hlídač (999)
spínat (150)	spínač (909)
vypínat (742)	vypínač (803)
vysílat (2620)	vysílač (790)
zapalovat (654)	zapalovač (753)
vyhledávat (2068)	vyhledávač (609)
hledat (25935)	hledáč (512)
přepínat (516)	přepínač (506)
urychlovat (515)	urychlovač (462)
tahat (2363)	tahač (357)
opylovat (87)	opylovač (255)

Sledujte kmenotvornou příponu tvarů od kmene minulého a její podíl na derivaci

vozit (2094)	vozidlo (10176)
chodit (30082)	chodidlo (1546)
lepit (1277)	lepidlo (1394)
svítit (4315)	svítidlo (1025)
plavit (425)	plavidlo (970)
strašit (965)	strašidlo (629)
rozpouštět (709)	rozpouštědlo (509)
činit (9613)	činidlo (406)
kadit (42)	kadidlo (317)
platit (28533)	platidlo (251)
líčit (3078)	líčidlo (246)
stínit (289)	stínidlo (200)
vznášet (2567)	vznáshedlo (197)
měřit (5066)	měřidlo (196)

sedat (1055)	sedadlo (4659)
čerpat (2588)	čerpadlo (2022)
lákat (4136)	lákadlo (869)
tykat (460)	tykadlo (629)
odpočívát (2124)	odpočívadlo (363)
zaklínat (124)	zaklínadlo (299)
umývat (361)	umývadlo (133)
říkat (99346)	říkadlo (114)
švihát (142)	švihadlo (107)
stínat (49)	stínadlo (106)
klepat (1310)	klepadlo (91)
míchat (1438)	míchadlo (84)
počítat (15023)	počítadlo (82)

Sledujte kmenotvornou příponu tvarů od kmene minulého a její podíl na derivaci

vzdělávat (779)	vzdělávácí (4171)
obývat (1354)	obývací (2969)
parkovat (784)	parkovací (1481)
dýchat (4773)	dýchací (1417)
ovládat (5895)	ovládací (1226)
přijímat (5427)	přijímací (1129)
testovat (1831)	testovací (926)
poznávat (2759)	poznávací (883)
vyšetřovat (1955)	vyšetřovací (811)
čerpat (2588)	čerpací (796)
spojovat (5903)	spojovací (676)
srovnávat (1890)	srovnávací (605)
pozorovat (13253)	pozorovací (589)
spalovat (611)	spalovací (588)
skládat (4816)	skládací (568)
rozhodovat (6598)	rozhodovací (562)
jednat (26822)	jednací (561)
sedat (1055)	sedací (540)
vyučovat (1221)	vyučovací (528)
nafukovat (175)	nafukovací (521)

napájet (480)	napájecí (843)
měřit (5066)	měřicí (826)
chladit (490)	chladicí (797)
obrábět (54)	obráběcí (725)
čistit (1834)	čisticí (583)
trávit (5781)	trávicí (581)
lepit (1277)	lepicí (500)
spořit (360)	spořicí (366)
provádět (9214)	prováděcí (345)
plnit (5900)	plnicí (325)
dělit (4357)	dělicí (321)
dobíjet (303)	dobíjecí (250)
telit (15)	telecí (241)
spouštět (1661)	spouštěcí (227)
nabíjet (443)	nabíjecí (220)
řadit (2954)	řadicí (218)
vodit (826)	vodicí (212)
předvádět (2718)	předváděcí (210)
školit (259)	školicí (199)
holit (311)	holicí (191)

Podíl kmenotvorných přípon na derivaci

- Zahrnují všechny deriváty od sloves ve své morfémové struktuře kmenotvornou příponu ?
- Které třídy sloves mají omezený derivační potenciál?
- Platí tato omezení bez výjimek?

-0-, -e-, -nu-

- přá-0-| → pří-0-tel
- zř-e-| → zř-e-tel
- bi-0-| → bi-0-č bi-0-| → bi-0-dlo
- či-0-| → či-0-dlo
- ry-0-| → rý-0-č ry-0-| → ry-0-dlo
- kry-0-| → krý-0-č (V pravidlech najdeme další pozoruhodné výrazy: kopáč je české označení hráče , borec útočníka (forward) a krýč záložníka (halfback).)
- my-0-| → my-0-č-k-a my-0-| → mý-0-dlo
- pi-0-| → (čaj)pí-0-č (Máte čaj . . . ? Já jsem . . . čajpíč ! ... a ten popelník udělal PRÁSK BUM ! a rozptýlil tam pár těch pivních píčů)
- cht-ě-| → cht-í-č
- tisk-0-| → tisk-0-(a)cí/ tisk0-(a)dlo, hnět-0-| → hnět-0-(a)cí, dosáh-0-| → dosaž-0-(i)telný

Uved'te příklady sloves, která

- a) nemají verbální substantivum
- b) mají dvě různé formy verbálních substantiv (Nemám na mysli dvojice lišící se prefixem jako čtení – přečtení, kde každé ze substantiv patří k jinému slovesnému lexému: číst – čtení, přečíst – přečtení)
- c) mají otevřený kořen
- d) mají uzavřený kořen
- e) mají nulový kmenotvorný sufix v l-ovém přičestí

Ilustruj na příkladech alomorfy (které jsou pouze verbální a které jsou jmenné, které jsou obojí)

- Alomorfy s významem „zaznamenávat písmem“ ***ps, piš, pís, píš, pis***
- Alomorfy s významem „předávat“ ***sl, šl, sel, síl***
- Alomorfy s významem „způsobit, aby se rychle pohyboval pryč“ ***hn, hon, žen***
- Alomorfy s významem „pohybovat se o kapalině“ ***téc, tek, teč, toč, tok***
- Alomorfy s významem „mluvit“ ***říc, řek, řeč, rc, rč, řč, řk, rok, řík,***
- Alomorfy s významem „dávat dohromady jedno přes druhé“ ***plés, plet, pleť, plot, plét, plít***

Jazykové hádanky?

- Jaký je základní tvar slovesa na 3?
- Ke které slovesné třídě/ ke kterému vzoru mohou patřit slovesa, která mají základní tvar tři písmena (třeba *být, mít, ...*)?
- Existuje v češtině sloveso, jehož určitý tvar končí na t?
- Může přísudkový tvar slovesa v češtině končit na jinou souhlásku než m, š, l, j?
- *Existuje český slovesný tvar, který by zároveň měl význam imperativu a indikativu?*
- *Na tel končí v češtině kolem tisícovka substantiv, může na tel končit slovesný tvar?*
- *V češtině se hláska [e] graficky realizuje jako e nebo jako ě. Jaká je distribuce obou variant v koncovkách českých sloves?*

Na příště

- Na příští seminář je třeba vypracovat krátký úkol ve formě on-line testu.
- Na úkol máte 30 minut a jej je třeba vypracovat do příští středy 00.00 hod.
- Na začátku příští hodiny projdu řešení. Připravte si otázky na nejasnosti.
- Těm, kteří bez omluvy odevzdají úkol pozdě, bude úkol počítán jako nesplněný. Ti, kteří budou mít více než tři nesplněné (pozdě odevzdané) úkoly, nebudou připuštěni ke zkoušce (= opakování ročníku). Znamka ze zkoušky se bude skládat z dílčích známek za odevzdané domácí úkoly a ze známky ze závěrečného on-line testu.